

Psykoanalys – en evidensbaserad terapeutisk behandlingsform

Johan Eriksson

Inledning

Inom psykiatri och den akademiska psykologin har idag begreppen "vetenskaplighet" och "evidens" kommit att bli retoriska slagträn med hjälp av vilka man försöker uttränga psykoanalysen och den dynamiska psykoterapin från universitetet och den offentligt finansierade vården. Grovt uttryckt hävdar man att den psykoanalytiska teorin till skillnad från den experimentella psykologin saknar ordentliga vetenskapliga belägg; och till skillnad från den kognitiva beteendeterapin är inte den kliniska psykoanalysen och den dynamiska psykoterapin evidensbaserade, vilket i detta sammanhang innebär att det råder en brist på vetenskaplig utfallsforskning till stöd för deras terapeutiska effektivitet. Psykoanalysen är möjligtvis intressant ur ett filosofiskt eller idéhistoriskt perspektiv, men den bör inte ha någon plats inom verksamhetsområden som legitimerar sig själva med utgångspunkt i idén om strikt vetenskaplighet.

För att kunna tillbakavisa liknande påståenden räcker det inte med att lyfta fram de belägg som föreligger vad gäller sanningshalten i psykoanalysens teori kring människans inre liv och kring det psykiska lidandets etiologi. Inte heller räcker det att lyfta fram de utfallsstudier som faktiskt utförts och som understödjer den kliniska psykoanalysens och den dynamiska psykoterapiens terapeutiska effektivitet. Snarare måste man ge sig in i ett filosofiskt arbete där man försöker reda ut frågor av typen: Hur skall man karakterisera psykoanalysens respektive den experimentella psykologins sakområde (deras respektive begrepp om människans psykiska liv)? Kan dessa sakområden studeras på samma sätt och med utgångspunkt i samma måttstockar vad gäller vetenskaplig kunskap och sanning? Har verkligen den psykoanalytiska teorin karaktären av hypoteser som principiellt skulle kunna bekräftas eller falsifieras med hjälp av empirisk forskning? Och vidare: På vilka etiska grundvalar vilar den kliniska psykoanalysen respektive den kognitiva beteendeterapin? Hur skall man karakterisera deras respektive syn på psykiskt lidande, psykisk hälsa och psykisk förändring? Och kan man verkligen använda likartade kriterier vid bedömningen av de olika behandlingsmetodernas terapeutiska effektivitet?

För att i dag profilera psykoanalysen och artikulera dess särart skulle man alltså behöva diskutera denna uppsättning av ontologiska, kunskapsteoretiska och etiska frågeställningar, men som ett alternativ till ett så omfattande företag tänkte jag närma mig frågan på ett delvis annorlunda sätt och inledningsvis uppehål-

la mig vid något som vid en första anblick kan tyckas vara ironiskt.

Kunskap, sanning och evidens – dessa sammanflätade begrepp utgör de väsentliga byggstenarna i vetenskapens idé. Att fälla ett vetenskapligt omdöme är att mena eller åsyfta att det förhåller sig på det ena eller andra sättet. Omdömet kan visserligen vara sant utan att vi har några belägg, men utan evidens förblir omdömet blott ett tomt menande. Först det evidenta medvetandet om sakförhållandet *själv* skänker det sanna omdömet karaktären av kunskap, där evidens i sin mest formella mening innebär "erfarenhet av det som är och är på ett visst sätt, att andligen ha något inför sina ögon". Kort sagt, och om vi fortsätter att citera fenomenologins skapare Edmund Husserl: vetenskapens kunskapsgrundande evidenserfarenhet innebär att det blotta menandet vinner sin "åskådliga uppfyllelse" (Husserl 1992:31) – en uppfyllelse som kan se olika ut beroende på vilket sakområde den vetenskapliga forskningen riktar sig mot och på var i forskningsprocessen man befinner sig.

Dessa formella och begreppsliga förhållanden är oavvisliga moment i vetenskapens idé. Men nu till det ironiska i detta sammanhang. Psykoanalysen såsom den skapades av Sigmund Freud, och som i dag håller på att marginaliseras till följd av dess påstådda ovetenskaplighet och brist på evidensbaserad kunskap, är den enda psykoterapeutiska behandlingsform som har gjort själva evidenserfarenheten – det vill säga det som på det mest grundläggande planet definierar den vetenskapliga kunskapen – till sitt om inte enda så åtminstone centrala terapeutiska moment. I jämförelse med den kognitiva beteendeterapin – som menar sig företräda vetenskapligheten men hos vilken sanning, kunskap och evidens inte har någon verklig terapeutisk plats – är följaktligen den freudianska psykoanalysen en behandlingsform som har själva evidensen inbyggd i sin egen idé. Det är detta som gör psykoanalys till något annat än vad Freud kallar för suggestionsbehandling, där begreppet suggestion betecknar varje form av terapeutisk påverkan som inte har kunskapsmässig karaktär, det vill säga karaktär av evident insikt i det psykiska lidandets uppkomstbetingelser.

Att evidensen är ett immanent moment i den kliniska psykoanalysens idé är kärnan i Freuds övertygelse att psykoanalysen ansluter sig till en vetenskaplig världsåskådning (Freud 1932:567). Detta skall inte förstås som ett proklamerande av ett snävt natur-

etenskapligt och positivistiskt vetenskapsideal. Snarare bör det isas som ett moraliskt ställningstagande i vilket Freud bekänner sig till det etiska innehållet i det moderna upplysningsprojektet. Med Immanuel Kants ord: "Upplysning är människans utträde ur hennes självförvållade omyndighet. Omyndighet är oförmågan att göra bruk av sitt förstånd utan någon annans ledning" (Kant 1989:27).

För Freud representerar vetenskapens tidsålder det högsta evolutionära stadiet i mänsklighetens utveckling. Den vetenskapliga människan, så går tanken, karaktäriseras av att hon inte på ett olinjt sätt förlitar sig på ideologiska auktoriteter; att hon inte låter sig förledas till att förstå sig själv och sin värld i animistiska eller religiösa termer; att hon låter sin blick på världen och på sig själv styras av hur det faktiskt förhåller sig och inte av hur hon eller någon annan önskar att det förhöll sig.

På individnivå motsvaras detta av Freuds uppfattning om den psykiska utvecklingen som ett uppgivande av de infantila önskningsarnas oförmedlade och hallucinatoriska tillfredsställelse till förmån för driftsublimering och anpassning till realiteten. Och Freud tänker sig vidare att den psykoanalytiska praktiken i bästa fall är en del av denna utvecklingsprocess. Där det har uppstått psykopatologiska symptom till följd av konflikter i de infantila, avspjälkade och omedvetna skikten av psyket, där etablerar psykoanalytikern en terapeutisk allians med den vuxna och realitetsanpassade delen av analysanden, och tillsammans ger de sig in i ett arbete där kunskap och evidens tänks vara de privilegierade terapeutiska moment som skänker varaktig förändring genom att lösa upp konflikter från tidigare livsperioder som blivit bestående och därmed reaktivera en utvecklingsgång som delvis har fixerats.

Genom att på detta vis erbjuda vuxna lösningar på problem med infantila rötter – något som inte minst manifesterar sig i den så kallade abstinensregeln: att analytikern inte skall erbjuda direkt tillfredsställelse av något annat begär hos analysanden än begäret att förstå och veta – sällar sig alltså psykoanalysen till upplysningens etiska grundhållning: att genom förvärvande av insikt och förståelse stödja ett fritt och ansvarstagande *subjekt*, snarare än att genom suggestion och beteendemodifikation skapa ett funktionellt *objekt*.

Med detta sagt är det dags att avsluta dessa inledande anmärkningar genom att ange det övergripande temat för den resterande delen av denna text: *hur skall man förstå evidenserfarenheten inom den klassiska psykoanalytiska praktiken i termer av en subjektiveringsprocess som tänks fungera som det centrala terapeutiska behandlingsmomentet?* I syfte att etablera en bakgrund till denna diskussion tänkte jag först kortfattat introducera några bärande grundtankar i det freudianska teoribygget.

Den psykiska realiteten

Om kunskap och evidens skall kunna inta platsen som psykoanalysens centrala terapeutiska moment så förutsätter det att de processer som vi utforskar i behandlingssituationen på ett eller annat sätt också låter sig påverkas av den kunskap som vi där lyckas generera. Detta vore inte möjligt om uppkomstbetingelserna för de psykiska besvären vore en del av naturens kausala ordning, som

i princip är indifferent inför vår teoretiska kunskap. Följaktligen sammanhänger utformningen av den psykoanalytiska behandlingsmetoden med Freuds upptäckt av vad man brukar tala om som den psykiska realitetens etiologiska betydelse.

Freud upptäckte den psykiska realiteten i samband med att han i slutet av 1800-talet övergav sin så kallade förförelseteori angående hysterins etiologi, en teori som i korthet hävdade att en för tidig sexuell erfarenhet i barndomen i varje särskilt fall är ett nödvändigt villkor för uppkomsten av hysterisk sjukdom. Freud insåg snart att de berättelser om sexuell förförelse som han fick höra i sin kliniska praktik till övervägande del var produkter av fantasin och följaktligen blev han tvungen att revidera sin tanke på att en yttre händelse var den centrala och drivande komponenten i den process som lett fram till det hysteriska insjuknandet. I och med detta hade Freud, som han själv i efterhand uttrycker det, "förlorat fotfästet i de reella förhållandena" (Freud 1914:457). Den materiella realiteten gav vika och det uppstod en tom plats i den etiologiska förklaringskedjan. Därmed låg vägen öppen för att mer koncentrerat förlägga den kliniska och teoretiska uppmärksamheten vid det inre fantasilivet.

På så vis upptäckte Freud den inre världens psykiska realitet som yttersta förklaringsgrund för de psykopatologiska symptomen, och i sitt mångåriga sökande efter denna verklighets dynamik och konstitutiva skikt kom han att formulera vad som sedermera blivit psykoanalysens väsentliga bidrag till vår förståelse av människan – den infantila sexualiteten och driftlivets önskeimpulser; oedipuskomplexet och framväxten av den psykiska topografin; det intrapsykiska kraftspelet och symptomets karaktär av neurotisk kompromissbildning osv.

I stora drag hävdar Freud i sin nya teori att det psykiska livet inte är en del av naturens kausala ordning, utan att det i grund och botten är *motivstyrt* – med andra ord: psykets funktionella grundstruktur är av teleologisk och inte mekanisk art. Dess fundamentala skikt består av drifter, omedvetna begär och infantila önskefantasier som strävar efter att uppfyllas. Dessa motivationella krafter utgör själva motorn i det psykiska livet (det som får den "psykiska apparaten" att arbeta) och är tillika det som på ett grundläggande plan "laddar" världen och skänker den psykisk kvalitet i form av mening, betydelse, innebörd.

I sin oförställda form ter sig dock de infantila begären och önskningarna som oacceptabla för de mer utvecklade, realitetsanpassade och samvetsstyrda delarna av den psykiska apparaten. Därmed uppstår en intrapsykisk och mestadels omedveten konfliktsituation som Freud menar är konstitutiv för människans inre liv, ett liv som i sina mest formella drag alltså är att karaktärisera som ett dynamiskt och intentionalt system av motsägelsefulla avsikter, önskingar, motstånd och bortträngningar.

Med dessa teoretiska verktyg i sin hand, och i relation till sin tidigare förförelseteori, kan Freud hävda att de yttre händelserna i sig inte har något etiologiskt förklaringsvärde. För att händelserna i förlängningen skall ge upphov till psykiska symptom så förutsätts att de först och främst investeras med psykisk kvalitet i form av mening eller innebörd genom att de länkas in i det fortfarande subjektets psykiska ekonomi. Därmed kan Freud också börja tala om de psykiska symptomen, inte i termer av att vara något som står i ett enkelt kausalt samband till principiellt observerbara tilldragelser i den yttre världen, utan som ett uttryck för

mindre lyckade kompromissbildningar mellan stridande intentionala krafter.

Att psykoanalytiskt tolka symptomets mening, det vill säga att i terapeutiskt syfte försöka vinna insikt i det psykiska lidandets uppkomstbetingelser, är därmed liktydigt med att betrakta symptomen som handlingar eller aktiviteter (något man "gör" och inte något som "händer en") som får sin innebörd i relation till det handlande subjektets specifika system av motsägelsefulla begär. I huvudsak ligger psykoanalysen här i linje med vårt vardagliga sätt att betrakta mänskliga handlingar och beteenden: människor är intentionala varelser och oreflekterat förstår vi innebörden i våra handlingar i termer av bakomliggande och mer eller mindre rationella önskingar och motiv. Den nya aspekt som Freud kan sägas ha tillfogat var att han utvidgade denna förklaringsmodell till att även gälla sådana till synes irrationella fenomen som drömmar, felhandlingar och symptom. Och detta vore inte möjligt utan att införa en konfliktfylld dynamik i det psykiska livet genom att utvidga dess begrepp till att även omfatta såväl förmedvetna som väsentligen omedvetna och infantilt färgade skikt.

Men samtidigt: att enbart säga att Freuds väsentliga bidrag bestod i att utvidga den intentionala förklaringsmodellen genom att anta existensen av omedvetna motiv är att förta något av särarten i den psykoanalytiska teorin. Det vore att göra det omedvetna alltför likt medvetandet. Om man konstruerar det omedvetna i sådana termer att det börjar likna ett "andra medvetande" har man också förlorat det teoretiska ramverket för att kunna arbeta ut den övergripande frågeställningen för denna text, nämligen: hur skall man förstå evidens- eller kunskapsfarenheten inom den psykoanalytiska praktiken i termer av en *subjektiveringsprocess* tänkt att fungera som behandlingens centrala terapeutiska moment? Därför tänkte jag uppehålla mig ytterligare en stund vid två av de mest centrala begreppen i det freudianska teoribygget.

Bortträngning och det omedvetna

Att förstå innebörden i en handling i termer av dess motiv och ändamål (teleologi) är alltså någonting annat än att förklara ett fenomen i termer av dess bakomliggande orsaker (mekanik). Vid en kausalförklaring föreligger orsak och verkan såsom bestämda händelser i världen oberoende av kausalsambandet. Att ange ett motiv för en handling – vad jag ovan talat om som den intentionala förklaringsmodellen – är däremot inte att påvisa en mental eller inre orsak som föreligger oberoende av handlingen, utan snarare att ange *arten av handling*. Där relationen mellan orsak och verkan är en extern eller empirisk relation mellan två företeelser i världens naturliga ordning, där är relationen mellan motiv och handling en intern eller logisk relation – handlingen vinner sin *innebörd* i relation till de motiv, skäl och avsikter med vilka handlingen utförs.

Därför förutsätter alltid den intentionala förklaringsmodellen ett visst mått av rationalitet: mänskliga handlingar är förståeliga och har en innebörd för oss i den mån deras motiv eller skäl återspeglar vad det handlande subjektet vill och tror om den givna situationen, så att handlingen för denne framstår som förnuftig i relation till det tänkta målet. Vi kan givetvis kritisera subjektet för att denne handlar på basis av felaktiga trosföreställningar och

moraliskt förkastliga önskingar, men försåvitt vi överhuvudtaget skall förstå handlingen såsom just en handling (och inte som en neutral tilldragelse eller händelse) så förutsätter vi att den utförs på grundval av åtminstone ett minimum av rationalitet.

Men psykoanalysen tar sig an "handlingar" – det vill säga *psykiska* symptom (fobier, upprepningsmönster, ångest, depressioner osv) – som i denna mening av allt att döma är irrationella. Den presumtiva analysanden söker ju *behandling* för sina handlingar men upplever inte sina besvär som just handlingar, utan som något han eller hon har *drabbats av*. För att upprätthålla sin intentionala grundsyn på det psykiska livet måste psykoanalysen följaktligen anta existensen av vad Jonathan Lear har kallat för en "motiverad irrationelitet" (Lear 2005:6). Och detta antagande förutsätter i sin tur de två grundtankar som är utmärkande för den psykoanalytiska teorin: för det första tanken på ett omedvetet psykiskt liv som i viss mån lyder andra lagar än medvetandet, och för det andra tanken på en aktiv bortträngningsprocess.

Vid tiden för den så kallade topografiska modellen av den psykiska apparaten definieras begreppet det omedvetna exklusivt utifrån bortträngningsprocessen – det omedvetna är per definition det bortträngda. Termen bortträngning i sin tur omfattar vid denna tid alla olika typer av försvarsmekanismer och Freud fastställer att bortträngningsprocessen i denna formella mening rätt och slätt "består i ett *avvisande och undanhållande från medvetandet*" (Freud 1915a:136). Tittar man närmare på hans fortsatta beskrivning av försvars- eller bortträngningsmekanismer som negering, isolering, klyvning, projektion och introjektion så inser man emellertid att den vidaste och mest omfattande karaktäristiken av det omedvetna inte kan vara att *det omedvetna är det i mig som inte är medvetet*. Snarare är *det omedvetna det i mig som inte erkänns som mitt*, det vill säga: det *avsubjektiverade*; eller med Paul Ricoeurs ord: "det andra av en själv inom en själv" (Ricoeur 1970:452). Ta till exempel en försvarsmekanism som negering. Denna är enligt Freud "ett sätt att notera det bortträngda, egentligen redan ett upphävande av bortträngningen, men ändå inte något accepterande av det bortträngda" (Freud 1925:383). Liksom vid projektion, klyvning och vissa former av introjektion handlar det inte om att göra sig icke medveten om den förbjudna impulsen eller fantasin, utan om att undvika att *identifiera sig själv* med dess innehåll. Därför kan Freud på vissa ställen tala om ett egendomligt beteende hos neurotikerna – att de ofta "är i stånd att förena ett medvetet vetande med ickevetandet" (Freud 1913:172).

Bortträngning såsom avsubjektivering – detta är den yttersta teoretiska förklaringen till att det omedvetna kan lyda under vad Freud föreställer sig som den psykiska primärprocessen. I och med att det bortträngda innehållet – som genealogiskt och på associativ väg i varje särskilt fall får sin meningsladdning från de infantila önskeimpulser som i kraft av "urbortträngningen" under den oedipala fasen har fixerats som själva kärnan i systemet det omedvetna – i och med att detta innehåll avsubjektiveras och avspjälkas undandras det de lagar och logiska strukturer som gäller för den utvecklade, syntetiska, organiserade, tidsenliga och realitetsanpassade erfarenheten av världen. De frikopplade och infantilt färgade motiven och önskingarna börjar i stället söka sin tillfredsställelse i enlighet med psykets primära och icke realitetsanpassade funktionsätt, ett funktionsätt som i första hand

karaktäriseras av att det är likgiltigt inför skillnaden mellan reell och illusorisk eller hallucinatorisk tillfredsställelse.

I enlighet med primärprocessen – och därmed på associativa vägar som befinner sig utanför förnuftet – förskjuter de infantilt färgade önskingarna sina laddningar till element i den aktuella omvärlden (såväl inre som yttre) som på så vis investeras med en omedveten och ofta mångbottnad innebörd; och handlingar i och i relation till denna omvärld (i psykoanalysens vida mening av handlingar) kan få en kvalité av önsketillfredsställelse som är omöjlig att direkt erfara och förstå för det realitetsanpassande förnuftet. Till exempel: att man till synes av en slump ofta råkar missa bussen och därmed kommer fem minuter för sent till sin analys kan i det omedvetna under vissa omständigheter innebära en tillfällig hallucinatorisk tillfredsställelse av aggressiva och avspjälkade oidipala impulser riktade mot en arkaisk fadersfigur – här representerad av analytikern. Eller: att i den analytiska situationen till synes tvångsmässigt försöka föregripa analytikerns interventioner kan i det omedvetna under vissa omständigheter innebära en tillfällig hallucinatorisk tillfredsställelse av omnipotenta fantasier om att vara självtillräcklig och självförsörjande – fantasier som eventuellt har sina rötter eller fixpunkter i den infantila sexualitetens autoerotik.

Här har vi alltså exempel på en ”motiverad irrationalitet”. Att till synes av en slump komma fem minuter för sent till sin analys är en handling, antar vi, och följaktligen har den sina bakomliggande motiv. Däremot är handlingen inte rationell i den mening som den intentionala förklaringsmodellen förutsätter. Analysanden kommer inte för sent för att han är arg på sin analytiker eller sin far. Ett motivationellt ”för att” förutsätter en eller flera och mer eller mindre förnuftiga anledningar som har sin grund i en orientering i den givna situationen. I sitt oanalyserade tillstånd är handlingen i stället oförståelig, den saknar ännu så länge *innebörd*. Den omedvetna aggressiva impulsen mot en arkaisk faderfigur, som vi postulerade, och som vi vidare antog att analytikern associativt är förbunden med, verkar snarast som en *orsak* till att analysanden kommer för sent. Impulsen är i alltför hög grad avsubjektiverad, ointegrerad, utvecklad och avspjälkad (och till skillnad från undertryckt förmedvetet material som inte behöver psykoanalysens säregna metod för att medvetandegöras: alltför mycket *på drift*) för att kunna anta karaktären av ett motiv.

Freuds stora bidrag till vår förståelse av människan var följaktligen att han upptäckte skikt i det psykiska livet som har en motivationell grundstruktur – annars hade de inte tillhört det *psykiska* livet – men som ändå kan verka och agera som om de vore kausala orsaker och därmed under vissa omständigheter vara grunden till en blind psykisk determinism (vilken i sin tur är grunden till det så kallade upprepningstvång som Freud så ofta stötte på i sin kliniska praktik). Men att de har en motivationell grundstruktur, att de trots allt på en rudimentär nivå har karaktären av meningsfenomen, innebär att de principiellt är artikulerbara (och inte bara går att tala om från ett tredje-persons perspektiv) och därmed principiellt möjliga att integrera och subjektivera. Och en sådan subjektiveringsprocess skulle förstås innebära att de handlingar som de motivationella fenomenen tidigare kausalt gav upphov till, och som därmed framträdde som händelser, nu skulle få mening och därmed framtråda i sin karak-

tär av att vara just handlingar. Det vill säga handlingar som ett subjekt kan vara ansvarig för i och med att han eller hon har den principiella möjligheten att *svara an* mot de drivkrafter och de inre och yttre omständigheter inom ramen för vilka handlingarna utförs. Denna subjektiverings- och integreringsprocess är vad den klassiska psykoanalysens ”talkur” har att erbjuda. Och med detta sagt har vi på omvägar arbetat oss in i själva huvudtemat för denna text.

Det reflexiva återbördandet

Psykoanalys som teori och klinisk behandlingsform är utan tvekan att karaktärisera som subjektivitetsforskning i den vida betydelsen att dess intresse- och undersökningsområde är erfarenheten av världen och inte ett partikulärt ”någonting” i världen (om så detta någonting heter historiska händelser, neurobiologiska processer eller observerbara beteenden). Samtidigt är, som vi just sett, dess subjektbegrepp tvetydigt. Det erfara subjektet, som vi efter Kant lärt känna som den domän inom ramen för vilken världen församlas sig till en syntetisk och meningsmässigt sammanhängande enhet, är hos psykoanalysen genomkorsad av avspjälkade, avsubjektiverade och motstridiga krafter, och dess erfarenheter och handlingar är bortom medvetandets kontroll. Därför finns det något fenomenellt adekvat i den mekaniska metaforik som genomsyrar Freuds metapsykologiska teorier, och därför vore det delvis missvisande att som till exempel Roy Schaffer (1976) försöka omskriva och översätta metapsykologin i ett rent motivationellt eller humanistiskt språkbruk.

Men psykoanalysens forskningsdomän stavas hur som helst ”den erfarna världen” och inte ”den erfarna världen”. Det innebär vidare att den evidenserfarenhet som den kliniska psykoanalysen åberopar som sitt centrala terapeutiska moment, och som är det i kraft av vilket analysanden vinner insikt i och kunskap om sitt eget psykiska liv (och inte bara erhåller ett tomt menande), måste ha karaktären av introspektion. Men inte introspektion i egenskap av att vara ett observerande ”med den inre blicken”, utan starkare: erfarenheten av världen, subjektiviteten, kan bara bli evident tillgänglig, det vill säga visa sig själv *som sig själv och utifrån sig själv*, genom att det erfara subjektet reflexivt återbördas till sig själv. Frågan om evidenserfarenheten i den psykoanalytiska praktiken såsom subjektiveringsprocess har därmed utvecklats till en fråga om hur vi närmare skall förstå detta *reflexiva återbördande*.

”Hur skall vi nå kunskap om det omedvetna?” – så lyder i Freuds tappning den kliniska psykoanalysens metodologiska grundfråga. Och hans initiala och till synes självklara svar: ”Vi känner det naturligtvis bara som medvetet, och detta efter att det omvandlats eller översatts till medvetet” (Freud 1915b:153). Detta översättnings- och omvandlingsarbete är vad den analytiska processen i grund och botten handlar om; och om överföring och motöverföring i denna process med tiden har kommit att bli kungsvägen till kunskap om det omedvetna, så är det analytikerns tolkningar och analysandens valideringar av dessa tolkningar som utgör själva översättnings- och omvandlingsarbetet.

För att vi närmare skall kunna förstå den terapeutiska kraften i analysandens reflexiva återbördande till sig själv måste vi först

gå vägen via en mer nyanserad uppfattning om vad det analytiska tolknings- och översättningsarbetet egentligen innebär.

Det analytiska tolkningsarbetet

Vi har sett att psykoanalysen betraktar de psykiska besvären i termer av symptomatiska handlingar (parentetiskt: endast i handlingar och deras produkter kan man se det psykiska i det fysiska; den akademiska psykologin väljer snarare att tala om ”beteenden”). Detta innebär att de psykiska besvären i varje särskilt fall *talar*; de uttrycker någonting. Problemet är förstås att de talar på ett *primitivt* sätt; att de är uttryck för motstridiga och icke realitetsanpassade delar av ett intentionalt liv – oavsett om dessa delar, med Freuds strukturella terminologi, är att lokalisera i överjaget, detet eller i omedvetna skikt av jaget.

I ljuset av detta skulle man kunna säga att den analytiska tolkningen i bästa fall utgör en artikulation *av samma innehåll* som symptomen (som i behandlingssituationen med tiden oftast kommit att anta karaktären av en ”överföringsneurose”), fast nu på den högre, mer nyanserade och integrerade nivå som åtminstone i inledningen av en analys främst representeras av den receptiva analytikern. Analytikern gör sig i överföringen mottaglig för en primitiv form av tilltal som han eller hon svarar an mot och översätter eller ersätter med ett begreppsligt uttryck. Tolkningen växer så att säga fram ur en primitiv form av uttryck som den artikulerar, nyanserar, och strukturerar. Därmed kan tolkningen, med Jonathan Lears ord, ”representera slutet på en utvecklingsprocess som inleds med arkaiska försök 'att säga samma sak'” (Lear 1990:8).

Detta är förstås ingenting som en singular intervention kan åstadkomma, utan vad jag här i schematisk form har presenterat är i den kliniska verkligheten en process som ofta pågår under flera år och är inriktad på såväl avspjälkade ”det-impulser” som arkaiska försvarsmekanismer. Men den analytiska tolkningen är ingen neutral utsaga om, eller beskrivning av, ett oberoende material. Materialet finns inte redan där *i den form* som tolkningen representerar; tolkningen innebär inte ett *rent* uttryck eller en *ren* översättning. Snarare bör den alltså tänkas i termer av en omvandlingsprocess i riktning mot högre utvecklingsnivåer. Detta, skulle man kunna säga, är den yttersta innebörden i vad Freud i slutet av sitt liv talade om som ”konstruktioner i analysen” (Freud 1937).

Som Gunnar Karlsson påpekat har termen konstruktion en metodologisk innebörd och beskriver inte i första hand slutresultatet av det analytiska arbetet (Karlsson 2004:172). Därför har man också knutit ett på många sätt traditionellt sanningsanspråk till konstruktionen, trots att termen vid en första anblick indikerar ett ”anything goes”. Kort sagt: konstruktionen är sann eller falsk *i relation till det som den försöker artikulera*; antingen säger den *sanningen*, det vill säga för detta material till artikulation, eller så missar den målet. Analytikern måste därför alltid sträva efter att vara *objektiv*. Men inte i den positivistiska betydelsen av ”icke delaktig”, utan i den ursprungliga betydelsen av att utveckla de bästa tänkbara förutsättningarna för att ”undersökningsobjektet” i analysen (det omedvetna eller den psykiska realiteten) skall kunna visa sig själv *utifrån sig själv* så att det därmed ges

möjlighet att föra objektet *självt* till artikulation, integration och därmed omvandling och utveckling.

Men trots detta objektivitetsanspråk som är knutet till analytikern, och trots detta sanningsanspråk som är knutet till den analytiska konstruktionen, har vi inte med detta sätt att redogöra för tolkningsprocessen ändå övergivit tanken på att analysandens kunskap och evidenserfarenhet skall vara psykoanalysens centrala terapeutiska moment? Har vi inte i stället modelerat den analytiska terapin på basis av en föräldra-/barnrelation där analytikern så att säga i efterhand har till uppgift att verkställa de utvecklingsbefrämjande insatser som borde varit förbehållna en ideal föräldrafigur? Nej, i sådant fall – liksom i fallet när analytikern till exempel sägs representera ett gott överjag som analysanden tänks internalisera under behandlingsprocessen – skulle psykoanalysen endast erbjuda infantila lösningar på infantila problem. Psykoanalys skulle kort sagt vara en suggestionsbehandling.

Evidens, subjektivering och återbördande

Det terapeutiskt effektiva momentet i den analytiska processen, det vill säga det moment när de avspjälkade och infantilt färgade impulserna integreras, omvandlas och utvecklas (ett moment som emellertid aldrig är av momentan karaktär utan snarare är en process av ”genomarbetning”), är när analysanden approprierar analytikerns tolkningar på så vis att han eller hon reflexivt gör dem *till sina egna* och därmed införlivar dem som *sanningen om sig själv*. Detta vore såväl praktiskt som principiellt omöjligt om tolkningarna inte vore sanna (det vill säga om tolkningarna principiellt inte vore i stånd att spela en avgörande roll i analysandens försök att hitta tillbaka till *sig själv*). Därför fungerar detta terapeutiska moment även som bekräftelse på sanningshalten i tolkningarna. I den märkliga form av vetenskap som heter psykoanalys gäller alltså att forskningssubjektet inte kan få kunskap om ett forskningsobjekt, om inte objektet, med Carl Lesches ord, ”kan göra subjektets kunskap till sin egen kunskap och därigenom befria sig från objektställningen och bli ett subjekt” (Lesche 1971:19).

Detta är alltså evidenserfarenheten i den analytiska processen, och den skulle inte vara möjlig att realisera om analysanden skulle tillägna sig analytikerns tolkning som ett stycke ”information” eller ”ny upplysning” som han eller hon kan använda sig av i sitt intellektuella reflekterande kring sig själv. (Alla som under en längre tid gått i analys torde ha erfarenheten av att det inte sällan råder en diskrepans mellan den som jag talar om, när jag talar om mig själv, och den som talar.) I ideala fall bör analysanden snarare tillägna sig tolkningen som att den artikulerar en förståelse som han eller hon i en mening redan är i besittning av, om än på en primitiv nivå av agerande och därmed ”ickevetande”. Tolkningen representerar inte en *upptäckt av någonting nytt*; snarare representerar den en *ny upptäckt av någonting*.

Därför bör alltså tolkningen tas emot – och huruvida detta lyckas eller inte är avhängigt av hur och när den levereras – i form av en indikation eller *uppgift* som stakar ut de affektiva riktlinjerna för en subjektiveringsprocess som analysanden själv måste genomgå och i vilken han eller hon reflexivt återbördas till

själv och därigenom modifierar, inte i första rummet ett sätt tänka om eller uppfatta sig själv och sitt liv, utan ett sätt att i eller fullgöra sin egen existens. Med Freuds mer rumsliga aforik: analysanden måste använda tolkningen "till att med hjälp finna det omedvetna komplexet i sitt omedvetna på det le där det är förankrat" (Freud 1909:257).

Men rör vi oss inte med två till synes inkompatibla tidsliga meningar i dessa formuleringar kring evidenserfarenheten i den dyltiska processen? Å ena sidan talas det om subjektiveringsprocess och utveckling; å andra sidan om ett reflexivt återbör-

ide? Detta är den märkliga tidsliga logik som gäller i "sfären av mening": de avspjälkade och avsubjektiverade impulser och konflikter som lever i mig, och som de psykiska symptomen på ett primitivt sätt ger uttryck för, tar form i den analytiska, artikulatoriska integrativa processen och får därmed i efterhand (nachträglich) karaktären av något som alltid redan varit mitt. Det reflexi-

va återbördandet är med andra ord en framtidslig rörelse i vilken det som tidigare hade en avpersonaliserad karaktär av "impulser" och "tendenser", nu antar den mer utvecklade karaktären av "fantasier", "föreställningar" och "önskningar" som från allra första början varit mina.

Detta är en process som inte är möjlig att definitivt avsluta. Men den gradvis utvecklade dialogen med det omedvetna innebär att undan för undan inta en kvalitativt ny position i förhållande till sig själv: att reflexivt leva i ljuset av, och inte endast i enlighet med, det som i varje särskilt fall är jag. Därför skulle man avslutningsvis kunna säga att evidenserfarenhetens terapeutiska verkan i den psykoanalytiska processen i korthet består i ett utvecklande av de bästa möjliga förutsättningarna för att på ett genuint sätt kunna ställa och svara på den etiska grundfråga som människan i egenskap av att vara bärare av subjektivitet väsentligen inte kan låta bli att explicit eller implicit adresseras av i varje ögonblick av sin existens: Hur bör jag egentligen leva mitt liv?

Referenser

- Freud, S. (1909) *Analys av en femårig pojkes fobi*. S.Skr VI. Stockholm: Natur och Kultur 2003.
- (1913) "Om inledningen av behandlingen (Ytterligare råd om den psykoanalytiska tekniken: I)". S.Skr VIII. Stockholm: Natur och Kultur 2002.
- (1914) *Bidrag till den psykoanalytiska rörelsens historia*. S.Skr III. Stockholm: Natur och Kultur 1996.
- (1915a) "Bortträngningen". S.Skr IX. Stockholm: Natur och Kultur 2003.
- (1915b) "Det Omedvetna". S.Skr IX. Stockholm: Natur och Kultur 2003.
- (1917) "En svårighet för psykoanalysen". S.Skr X. Stockholm: Natur och Kultur 2008.
- (1925) "Negeringen". S.Skr IX. Stockholm: Natur och Kultur 2003.
- (1932) *Nya föreläsningar publicerade 1932*. S.Skr I. Stockholm: Natur och Kultur 1996.

(1937) "Konstruktioner i analysen". S.Skr VIII. Stockholm: Natur och Kultur 2002.

Husserl, E. (1992) *Cartesianska meditationer*. Göteborg: Daidalos.

Kant, I. (1989) "Svar på frågan: Vad är upplysning?" ur *Vad är upplysning?* Stockholm/Stehag: Symposion.

Karlsson, G. (2004) *Psykoanalysen i ny belysning*. Stockholm/Stehag: Symposion.

Lear, J. (1990) *Love and its Place in Nature*. New Haven/London: Yale University Press.

(2005) *Freud*. New York/London: Routledge.

Lesche, C. (1971) "Om psykoanalysens vetenskapsteori", *Häften för kritiska studier*. Nr 5.

Ricoeur, P. (1970) *Freud and Philosophy*. New Haven: Yale University Press.

Schafer, R. (1976) *A New Language for Psychoanalysis*. New Haven/London: Yale University Press.

